

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора філософських наук,
професора Христокіна Геннадія Володимировича
на дисертаційну роботу Марюхно Наталії Миколаївни
«Соціально-політичний аспект богословських ідей Івана Проханова»,
подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 041 – Богослов'я**

З кінця 1970-х років триває повернення протестантів до активної соціально-політичної діяльності, і навіть до претензій на ідейне і харизматичне лідерство в західному світові. Це повернення як частина постсекуляризаційних процесів особливо активне у п'ятидесятницькому середовищі. Але і представники баптистської родини церков відстоюють християнські цінності через соціально-політичну активність, що постійно зростає. Приклад активної позиції західних християн надихає протестантів України та навіть Росії.

Систематичні зусилля українських протестантів у місіонерській та соціальній діяльності протягом 35 останніх років сформували загальну проактивну позицію. На межі тисячоліть популярним стало розуміння покликання християн не лише спасати окремих осіб, а й преобразжати ціле суспільство. Це розуміння стало поштовхом до появи широких дискусій про прийнятні для вітчизняних протестантів форми соціально-політичної діяльності. Одні протестанти пропонували обмежитися просвітництвом на додачу до місіонерської діяльності та соціальної допомоги нужденним. Інші пропонували забезпечити розвиток християнського громадянського суспільства та його участь у загальнонаціональному громадянському суспільстві з наступною політичною активністю на рівні місцевих громад, а потім і участь в діяльності національних партій. Практично ніхто не пропонував взяти на себе відповідальність за розвиток суспільства через участь християнських партій у виборах у парламент та формування центрального уряду і прийняття прогресивних законів.

Українські протестанти розділять думку багатьох католицьких лідерів про занепад християнської ідентичності у партіях християнських демократів та християнських соціалістів Німеччини, Італії та інших країнах Європи. З цього переважна більшість робить висновки про недоцільність створення в Україні загальнонаціонального християнсько-демократичного руху. Між тим, самих по собі зусиль «знизу», від християнських церков і місцевих громад вочевидь не вистачає. Але така реформаторська активність тлумачиться протестантськими об'єднаннями та рядовими вірними як щось природне. Адже навіть ті консервативні кола, які відмовляються від співпраці з державою як уособленням «світу цього» та відсторонюються від політики як «аморальної справи», як правило, мають плідний діалог з місцевою владою та проявляють соціально-політичну активність на місцевому рівні.

У зв'язку з 500-річчям Реформації в Україні відбулися широкі дискусії на тему позитивного впливу протестантизму на соціальні процеси у різних країнах світу. Загальною думкою вітчизняних протестантів стала ідея нової реформації, що охопила б все суспільство, мала б екуменічний характер, була б результатом співпраці віруючих та невіруючих громадян. Сьогодні концепція нової реформації поєднувала у собі риси теорій модернізації та теорій позиціонування релігії у постмодерному суспільстві. Ця концепція використовує західні богословські ідеї, осмислює сучасний досвід українських протестантів та звертається до спадщини тих протестантів Східної Європи, що у минулому пропонували аналогічні проекти нової реформації.

Серед останніх найбільш впливовими та значимими були проекти нової реформації, що їх пропонував Іван Проханов. Особливо значимо, що Проханов за своє життя висунув кілька різноманітних проектів нової реформації, коли доктрини, цінності та практики реформації контекстуалізувалися не лише до умов Східної Європи, але і до умов певних періодів історичного розвитку народів. Сталими елементами проектів реформації залишалися пропозиції досягти змін у православному середовищі та створити повноцінний захист свободи совісті та свободи місіонерства.

Також постійно Іван Проханов наголошував на прогресивному характері протестантизму, акцентуючи увагу на культурі життя у спільнотах. Ця культура спільнот, на думку Івана Проханова, повинна була втілюватися у мережі аграрних кооперативів. Якщо порівнювати теорії та практики Івана Проханова з соціальним реформаторством Андрея Шептицького, то маємо визнати, що протестанти були готові пропонувати більш поглиблену форму спільнотного життя, ніж просто кооперативи. Намагання жити у подобі до апостольської спільноти призводило до деякого утопізму, тоді як Шептицький залишався реалістом. Сьогодні аналогічні розходження існують між папою Римським, що пропонує жити в посткапіталістичній економіці особливої братерської солідарності та німецькими католиками, які дотримуються класичної соціальної доктрини католицизму, що визнає за конкретний соціальний ідеал реформований капіталізм.

Важливим для всієї гуманітарної науки є питання про можливості позитивних трансформацій в Росії, які б повернули її до цивілізованого розвитку, зробили б частиною ширшої культури, яку прийнято називати західною. І визначальну роль в таких процесах можуть відіграти протестантські релігійні об'єднання, впливу яких побоюється сучасний російський режим. Сьогодні російські протестанти переважно не підтримують політичний реформізм, але приклад Івана Проханова спонукає деяких протестантських лібералів виступати за соціальні реформи. І ці тенденції можуть бути розвинуті в подальшій перспективі під тиском об'єктивних історичних обставин подальших реформ економіки. Таким чином, Україна формує сьогодні ідеї та практики, якими можуть в майбутньому скористатися в Росії – і такого роду процесів боїться російський режим. Вимоги бути повністю аполітичними в Росії підтримуються не лише рядовими вірними з традиційних спільнот, але й багатьма богословами виключно тому, що сьогодні політизація мала б негативні наслідки, оскільки влада значно більше б намагалася примушувати протестантів до повної покірності, втручаючись ще більше у внутрішнє життя релігійних громад. Вивчення наративів, що лежали в основі соціально-

політичної теології Івана Проханова, особливостей цієї теології та практик, що вона пропонувала необхідне для розуміння того, якими б могли бути сьогодні впливові наративи, популярне соціальне вчення, легітимна для лідерів та віруючих політична теологія, ефективні соціально-політичні практики.

Вибрана для дисертації методологія тлумачення соціально-політичної думки Івана Проханова крізь богословські основи цієї думки в його наративах є новаторською, оригінальною та має великий потенціал. Не завжди ця методологія застосовується бездоганно, але в принципі в дисертації вона є високоефективною та плідною.

Розгляд історії євангельського руху та відображення цієї історії у наративах Івана Проханова здійснені у другому розділі дисертації цілком задовільно. Дисертантці вдалося уникнути заангажованості при розгляді такої тематики на відміну від багатьох інших дослідників сьогодення. Також детально проаналізовано особисте духовне формування Івана Проханова та перетворення його на протестантського лідера. Такий аналіз дуже залежний від наративів Івана Проханова про самого себе, але в цілому дослідження від такої залежності скоріше виграє.

Третій розділ розглядає практично усі сторони діяльності Івана Проханова як лідера євангельського руху і в результаті вдається створити детальний аналіз особливостей втілення євангельських ідеалів у практиці цього лідера. Також розділ показує, як із діяльності, досвіду, інтенцій та інтуїції Івана Проханова виникли богословські основи його соціального вчення. Вичерпно проаналізовано особливості місіонерської та освітньої діяльності Проханова, а також виявлено причини численних успіхів такої діяльності. Із здійсненого дослідження стає очевидним, що Іван Проханов був генієм контекстуалізації богословських ідей та християнських практик. Аналіз видавничої та літературно-просвітницької діяльності Проханова доводить, що лідер євангельського руху максимально використовував інноваційні на той час технології розповсюдження впливу протестантських церков. У підрозділі 3.3. «Проблема сенсу життя в розумінні Проханова» дисертантка аналізує

особливості апологетики лідера євангельського руху, показує її діалогічний характер, вміння поєднувати раціоналізм та фідейзм. Ця апологетика та прийоми побудови власне конфесійного дискурсу були відпрацьовані у гомілетичі Проханова, яка теж проаналізована у спеціальному підрозділі. Таким чином, практично вся теоретична теологічна система Проханова проаналізована дисертанткою за виключенням герменевтики і екзегетики Проханова. Але ці ідеї Проханова у публікаціях різних років і у його учбових курсах вичерпно проаналізовані кілька років тому Анатолієм Пузинінім. Відповідно, ця тема була залишена за межами дослідження лише тому що дисертантка явно не могла нічого додати до сказаного Пузинінім. Хоча об'єктивно кажучи можна було б помітити, що незбагнений для Пузиніна феномен часткової реабілітації алегоричного тлумачення Писання та сам спосіб проханівського тлумачення через симфонію є не просто пієтистськими, але є наслідком культивування особистого пророчого етосу.

Особливе значення для дисертації має підрозділ 3.5. «Богословські основи соціального вчення за Прохановим». Тут виявлено теоретичні основи соціального вчення та особливості теоретичної легітимізації активної соціально-політичної позиції протестантів. Проханов головною цінністю визнавав свободу і виступав за встановлення демократії, шлях до якої бачив в конституційній монархії. Суголосність з політичною програмою кадетів привела Проханова до союзу з ними. Після лютневої революції він пропонував політичне звільнення доповнити духовною реформацією, спрямованою на творчий солідаризм. Після встановлення влади більшовиків підкреслював необхідність визнати християнський гуманізм як єдиноможливу основу для соціалізму.

При всіх трансформаціях свого соціального вчення Проханов абсолютизував принципи свободи та солідарності, підкреслюючи значення або свободи або солідарності в залежності від історичних обставин. Соціальне вчення Проханова різко відрізнялося від соціальних ідей інших конфесій, які

передбачали, що основоположною цінністю є та чи інша модель відносин церкви і держави. Проханов критикував православну модель симфонії та доводив, що єдиною основою соціального вчення може бути християнський гуманізм. Останній передбачає гармонію між персоналізмом і комунітаризмом, цінностями свободи і солідарності.

Четвертий розділ аналізує втілення принципів соціального вчення Проханова у його практичній діяльності. Детальний аналіз політичної активності Івана Проханова зупиняється не лише на його досвіді створення двох політичних партій. Також важливим є загальне ставлення до політики – яка сама по собі діяльність аморальна, але при перетворенні її на засіб втілення євангельських цінностей стає справою як раз моральною. Також детально показано зв'язок моральної політики з громадянською активністю, а отже наближеність політики у розуміння Проханова до античних ідеалів полісного життя. Діяльність Проханова як правозахисника проаналізована детально, в умовах дії різних законів. Захист релігійної свободи був імперативом всього життя Проханова, і дисертація детально висвітлює велику роботу лідера євангельських християн в цій сфері.

Критика Іваном Прохановим православної моделі державно-церковних відносин мала принциповий характер, а полеміка з принципами К. Победоносцева надала цій критиці характер релігійної суперечки та морально-етичної дискусії. Також полемічний характер мали ідеї Проханова стосовно християнського соціалізму і месіанства. У цій тематиці Проханов різко полемізував з тодішнім світським гуманізмом, і його позиція була близькою до авторів «Вех». При чому не лише до релігійно налаштованих авторів, але і до Б.Кістяківського, який виявляв універсальні основи гуманізму, які часто забували тодішні ідеологи та революціонери.

Проте, вивчення тексту дисертаційного дослідження викликає у нас рід зауважень.

1. На нашу думку у третьому розділі необхідно було приділити окремий підрозділ організаторській діяльності Івана Проханова та його відносинам з баптистами.

2. Наталія Марюхно занадто вірить словам Івана Проханова про його лідерство у Союзі християнської молоді. Слід було б пояснити, що Іван Проханов був неформальним ідейним лідером поруч із бароном Ніоклаїді, який був лідером формальним і який теж користувався великим авторитетом.

3. Необхідно було б детальніше пояснити чому саме Іван Проханов пропонував більш відкриту християнську ідентичність, ніж звичайні баптисти і який це викликало спротив з боку прибічників чистоти баптистського віросповідання та відповідних практик.

4. У підрозділі 3.1. необхідно було б детальніше проаналізувати функціонування дворічних курсів заснованих у 1913 році та їх вплив на подальшу історію євангельського руху.

5. У підрозділі 3.2 не завадило б розкриття змісту творів Проханова як поета та аналіз того, які саме з його творів стали найбільш популярними гімнами протестантів Східної Європи. Також у цьому ж підрозділі не зайвим було б висвітлення питання про співавторство дружини Проханова у великій кількості його гімнів.

6. Потрібно було б спеціально в окремому підрозділі пояснити як можуть бути застосовані ідеї Проханова в сьогоденні, як може бути актуалізовано його досвід практичної діяльності, як співвідносять ідеї Проханова з теоріями різних течій протестантської політичної теології?

На підставі ґрунтовного ознайомлення з дисертацією та публікаціями автора вважаємо, що кваліфікаційна праця **Марюхно Наталії Миколаївни «Соціально-політичний аспект богословських ідей Івана Проханова»** є актуальним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, яке виконано на належному ідейно-теоретичному та методологічному рівнях. За змістом та

оформленням дисертація відповідає «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 167 та вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 № 40, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 041 – богослов'я.

Офіційний опонент,

доктор філософських наук, професор

кафедри філософії та політології УДФСУ,

професор

Г.В. Христокін

